

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Миколайчук М.М., Миколайчук Н.С.

У статті проаналізовано чинники сталого розвитку, проблеми забезпечення сталого розвитку Українського Причорномор'я, вплив підприємств на окремі складові сталого розвитку територій.

Постановка проблеми. Ще на початку нового тисячоліття при визначенні стратегії і політики довгострокового розвитку України відзначалось, що необхідно посісти таке місце у міжнародному розподілі праці, «яке б відповідало її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, сприяло реалізації потенціалу великої європейської держави» [1, с.91]. Дійсно, природно-ресурсний потенціал нашої країни в розрахунку на душу населення перевищує відповідний показник США у 1,5-2 рази, Японії у 12-15 разів [1, с.120].

Оцінкою реалізації потенціалу країни є її досягнення у сталому розвитку, який передбачає узгодження між економічним і соціальним розвитком суспільства та збереженням довкілля. При цьому головною метою сталого розвитку є зростання добробуту людини, її всебічний розвиток, розширення можливостей при обов'язковому збереженні природних ресурсів для наступних поколінь.

Соціальний розвиток, природоохоронні заходи потребують фінансових ресурсів. Тому головною складовою сталого розвитку залишається економічне зростання.

Ефективність економічного розвитку держави впливає на її рейтинг у світовому співтоваристві, який визначається згідно Програми Розвитку Організації Об'єднаних націй (ПРООН) на основі Індексу людського розвитку (ІЛР). Основними критеріями людського розвитку є розмір валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, тривалість життя та рівень освіти. Екологічна складова сталого розвитку оцінюється опосередковано через збільшення тривалості життя. При чому збільшення ВВП створює передумови для зростання як тривалості життя, так і рівня освіти. Тому у першому звіті про сталий розвиток економічна складова мала більшу вагомість. Подальші зміни у методиці визначення ІЛР були пов'язані зі зрівнянням вагомості кожної з трьох складових. У

звіті з людського розвитку 2010 року запропоновані додаткові зміни: введення скоригованого ІЛР з урахуванням нерівності доходів, індексу багатомірної бідності та індексу гендерної нерівності. Підвищення уваги до соціальних результатів при збільшенні населення планети та скороченні природних ресурсів ускладнює забезпечення сталого розвитку.

Значну роль у забезпеченні економічного розвитку країни відіграють промислові підприємства, які безпосередньо забезпечують потреби у певній продукції, суттєво впливають на стан навколишнього середовища, умови праці, зайнятість, доходи населення. Тому для управління сталим розвитком регіону, країни важливо мати інформацію про вплив діяльності підприємств на різні аспекти сталого розвитку.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. При дослідженні проблем сталого розвитку переважна більшість науковців, зокрема: О.Білорус, В.Геєць, Д.Лук'яненко, Л.Мельник, А.Поручик, Т.Туниця та ін. зосереджували увагу на загальносвітових аспектах: сталого розвитку, проблемах збалансованого природокористування, забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Але бракує системних досліджень щодо визначення ролі підприємств у забезпеченні сталого розвитку регіонів, країни та розв'язання проблеми регулювання різних аспектів сталого розвитку на підприємствах з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку окремих регіонів.

Тому **метою статті** є визначення проблем у забезпеченні сталого розвитку Українського Причорномор'я, впливу діяльності промислових підприємств на результати сталого розвитку регіонів та економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В розвитку економіки України значну роль відіграють регіони, багато з яких за чисельністю населення більше ніж деякі країни світу. Наприклад, чисельність населення Естонії на 1 січня 2012 становила 1,3 млн. Майже стільки мешканців у Хмельницькій області, а у 11 областях (Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська,) та АР Крим значно більша. Чисельність населення п'яти областей (Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Львівської та Харківської) перевищує кількість мешканців у Латвії (2,2 млн). Донецька область, в якій мешкає 4,4 млн, за чисельністю населення ідентична Хорватії, Новій

Зеландії, більша за Вірменію (3,1 млн), Литву (3,2 млн), Молдову (3,6 млн), Монголію (2,8 млн). [2, с.23, 527, 528].

Українське Причорномор'я охоплює 18,6% території, 14,4% населення України, забезпечує 11,6% ВРП [розраховано за 2, с 23, 48, 49, 558].

Співставлення індикаторів сталого розвитку регіонів свідчить про те, що Причорноморські регіони мають низькі результати саме за економічною складовою розвитку [3, с.99].

Необхідною передумовою забезпечення сталого розвитку не тільки окремих підприємств а й всієї країни є виявлення чинників впливу на кінцевий результат.

Досвід економічно розвинених країн свідчить про значний вплив структурних змін на економічне зростання. Вирішальну роль у збільшенні ВВП відіграють промисловість та сфера послуг. Частка ж сільського господарства у ВВП країн з високими доходами на одну особу населення складає в середньому 4%, з середніми доходами – 19%, низькими – 33% [4, с.70]. Тому доцільно дослідити наявність залежності економічних результатів регіонів від структури їх господарського комплексу.

Україну вважають аграрною країною, бо у складі її продуктивних сил найбільш вагомим ресурсом є земля – (40-44%), трудові ресурси складають 38-39%, а виробничі фонди та оборотні засоби лише 20-21%. При раціональному землекористуванні наша країна може забезпечити продуктами харчування 140-145 млн. осіб [5, с.38].

В Україні частка промисловості у загальній вартості продукції та наданих послуг теж суттєво впливає на валовий регіональний продукт (ВРП). Так, у трьох областях з найвищим рівнем ВРП на одну особу у 2010 році (30918-23232) спостерігалась наступна структура : Дніпропетровська область – частка промисловості досягала 86,4%, а сільського господарства становила лише 4,9%. ; Донецька область – частка промисловості 88,4%, сільського господарства – 3,1%; Запорізька область – частка промисловості – 87,6%, сільського господарства – 5,8% . Самий низький рівень ВРП (9688-10626 грн на одну особу) був у : Тернопільській області з часткою промислового виробництва 53,6%, а сільського господарства 32,8%; Чернівецькій області, де частка промисловості становила 47,7%, а сільського господарства 32,8% ; Закарпатській області – частка промисловості – 57%, сільського господарства – 22%. [6, с.12-14].

Розвиток промисловості впливає і на рівень середньомісячної номінальної заробітної плати працівників за регіонами : у Донецькій області вона складала у 2011 році 3063 грн., Дніпропетровській – 2790 грн., Запорізькій – 2607 грн., Закарпатській – 2069 грн., Чернівецькій – 1986 грн., Тернопільській – 1871 грн. [2, с.393].

Підвищення рівня заробітної плати не тільки сприяє зростанню платоспроможного попиту населення та обсягів виробництва але й позитивно впливає на тривалість життя населення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) майже 50-55% змін у стані здоров'я залежить від способу життя, 20-25% – від стану оточуючого середовища [7, с.19]. В свою чергу спосіб життя характеризується психоемоційним станом, на який впливають низькі доходи та страх перед майбутнім.

Заробітна плата у 2011 році складала 41,7% загальних доходів населення [2, с.387]. Проте рівень її ще занадто низький. Серед країн колишнього Радянського Союзу у 2010 році нижче ніж в Україні була заробітна плата тільки в Таджикистані, Киргизстані та Молдові (відсутні дані по Узбекистану та Туркменістану). Від інших країн є суттєве відставання. Так, середньомісячна заробітна плата в Україні складала 97% від рівня оплати праці у Вірменії, 82% від аналогічного показника Грузії, 69% у порівнянні з Білорусією, 54% від рівня оплати праці в Казахстані, 40% від заробітної плати в Російській Федерації. У Естонії оплата праці була у 3,7 рази вища ніж в Україні, у Польщі – у 3,8 рази, Угорщині – у 3,9 рази, Ізраїлі – майже у 8 разів, США – більш ніж у 15 разів [розраховано за 2, с.551-552].

Одним з критеріїв бідності є частка витрат на харчування. У міських поселеннях населення витрачає на продовольчі товари 55,4% доходів, що близько до критичної межі у 60%, при якій не залишається коштів на придбання одягу, сплату комунальних послуг. В деяких регіонах: частка витрат на харчування навіть перевищує критичну межу : у Херсонській, Львівській, Рівненській, Одеській та Волинській областях [2, с.400; 8, с.278; 6, с.238-246].

Промислове виробництво позитивно впливає і на людський розвиток внаслідок того, що поступово операції, пов'язані з використанням фізичної праці, завдяки автоматизації виробництва замінюються на контрольні функції, виконання яких потребує нових якостей живої праці. Різноманітна побутова техніка, яку пропонують населенню промислові підприємства, сприяє зменшенню витрат часу на

домашню роботу, використанню звільненого часу на відпочинок, розвиток особистості.

Проте розвиток промислового виробництва супроводжується і негативними наслідками, які пов'язані зі зменшенням сільськогосподарських угідь, лісів, запасів не відновлювальних природних ресурсів, забрудненням води та повітря.

Промисловість разом з сільським господарством є найбільшими забруднювачами гідросфери.

У 2011 році у природні поверхневі водні об'єкти було скинуто 1612 млн. м³ забруднених зворотних вод. При чому майже 87% брудної води скидають найбільш промислово розвинені регіони та АРК. Так, Донецька область скидає 34% (554 млн. м³), Дніпропетровська – 29% (472 млн. м³), Одеська 7% (117 млн. м³), АРК – 6% (98 млн. м³), Луганська 5% (87 млн. м³), Запорізька – 4% (70 млн. м³). [2, с.510].

Промислові підприємства поряд з енергетикою та автотранспортом є і основними забруднювачами повітря. Майже 42% викидів здійснили дві області: Донецька – 25% (1729,3 тис.т), Дніпропетровська – 17% (1157,9 тис.т) [2, с.512].

Слід відзначити, що негативний вплив промислового комплексу на оточуюче середовище суттєво залежить від його структури. Різні виробництва відрізняються складом забруднюючих речовин. Наприклад, при виплавлянні чавуну в доменних печах забруднюють повітря: діоксид сірки, пари фтору, окис та діоксид вуглецю, колошниковий газ, пил; у хімічній, гумовій та азбестовій промисловості в повітря виділяються сполуки фтору і фосфору, аміак, хлор, випари соляної та азотної кислоти, розчинників, толуолу, ксилолу, бензолу та ін.; харчова промисловість забруднює повітря випарами масел жирів, вуглеводів, оксидом вуглецю, сірководнем, пилом та ін. [9, с.34-39]. Тому при формуванні структури промислових комплексів регіонів необхідно враховувати особливості шкідливого впливу різних виробництв та не допускати критичного забруднення особливо небезпечними речовинами оточуючого середовища.

Суттєво відрізняється за видами промислової діяльності і середньомісячна номінальна заробітна плата. У 2011 році найнижчий рівень оплати праці (1598 грн.) спостерігався у текстильному виробництві, виробництві одягу, хутра та виробів з хутра; нижче середньої по промисловості Україні також була оплата праці при виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (2541 грн.), у машинобудуванні (2762 грн.). Найвищий рівень заробітної плати

був у добувній промисловості (4370 грн.), вище середньої був рівень середньомісячної заробітної плати при виробництві коксу, продуктів нафто перероблення (3867 грн.), металургійному виробництві (3539 грн.) , виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води [2, с.392].

Таким чином, промисловість впливає на всі аспекти сталого розвитку регіонів та країни. З урахуванням суттєвого позитивного впливу промислового виробництва на економічні досягнення держав та людський розвиток необхідно забезпечити швидке відродження промисловості та її розвиток на інноваційних засадах. Позичування України як переважно аграрної держави загрожує їй збільшенням відставання у соціально-економічному розвитку від розвинених країн. Сільське господарство має відроджуватись заради продовольчої безпеки держави, забезпечення сировиною переробних підприємств. Експортування надлишків продукції сільського господарства теж може бути економічно доцільним але цей напрямок економічного розвитку не може бути основним. До того ж ефективність сільськогосподарського виробництва суттєво залежить від забезпечення його сучасною сільськогосподарською технікою, що потребує відродження та розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Структура господарського комплексу країни має формуватись відповідно до обраної стратегії соціально-економічного розвитку шляхом використання регулюючих заходів на державному рівні. Зміни у структурі господарських комплексів регіонів забезпечуються переважно за рахунок регулюючих заходів на регіональному рівні.

Але окрім удосконалення структури господарських комплексів слід приділити особливу увагу ефективності діяльності підприємств, бо саме від них залежать загальні результати розвитку промисловості, конкурентоспроможність економіки держави. Хоча існують розбіжності серед фахівців щодо визнання ключовою конкурентоспроможність підприємств чи країн. З точки зору М.Портера та його послідовників конкурентоспроможність можливо розглядати тільки в контексті підприємств. Дж.Сакс відстоює точку зору, що конкурують нації, які завдяки формуванню певних інститутів та політики забезпечують умови для довгострокового розвитку. Найбільш прийнятними є висновки стосовно цієї полеміки Н.А. Кизима та В.М. Горбатова : конкурентоспроможність країни та конкурентоспроможність підприємства це різні але взаємопов'язані поняття, бо реальне суперництво за споживачів з виробниками продукції для певного сегменту ринку з інших країн ведуть саме підприємства, а держава лише

створює умови для успішного ведення ними конкурентної боротьби [10, с. 89,98]. Тому конкурентоспроможність вважають складною багаторівневою економічною категорією: конкурентоспроможність країни, конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, конкурентоспроможність товарів. Всі рівні взаємозалежні, бо конкурентоспроможність виробників продукції визначається конкурентоспроможністю їх товарів, а конкурентоспроможність країни залежить від конкурентоспроможності підприємств [11, с.22;14,с.233]. Дійсно, покупець звертає увагу на певний товар, який приваблює своїми естетичними, технічними, економічними параметрами. Виводить цей товар на ринок суб'єкт господарювання, тому якість товарів та ціни віддзеркалюють його спроможність задовольняти попит споживачів краще ніж конкуренти. Варто відзначити, що конкурентоспроможність виробників продукції сприяє формуванню позитивного іміджу країни, залученню інвестицій, зростанню масштабів економіки, тобто підвищенню конкурентоспроможності країни.

Технології, які використовуються на підприємстві, впливають не тільки на якість продукції але й рівень травматизму, викиди шкідливих речовин, зумовлюють вимоги до робочої сили, витрати на виробництво продукції.

Значний позитивний вплив на всі аспекти сталого розвитку підприємств здійснюють управлінські інновації. Особливого значення набуває формування організаційної структури управління, яка сприяє реалізації стратегічних програм. Серед підприємств легкої промисловості прикладом ефективних перетворень у організаційній структурі може бути ЗАО "Тиротекс", де на основі принципів програмно-цільового управління у 90 роки були сформовані нові управлінські підрозділи, удосконалена структура виробничого блоку та обслуговуючих господарств [12]. Головні зміни у складі виробничих підрозділів стосувались введенню до складу підприємства швейного виробництва. Для реалізації планів реконструкції підприємства, його подальшої розбудови на базі відділу капітального будівництва створено цегельний завод.

Основні інноваційні зміни стосувались створення програмно-цільових управлінських підрозділів, частка яких формувалась за пропозицією співробітників кафедри менеджменту та маркетингу нинішнього ХНТУ: торгівельного дому, який мав здійснювати прогнозування асортименту, розробку нових особливо модних виробів, (серед яких були чоловічі сорочки), збут продукції; центру науково-

технічного розвитку, який мав здійснювати розробку та реалізацію стратегічних завдань з реконструкції та модернізації виробництва відповідно асортиментній стратегії; центр підготовки кадрів та соціального розвитку; центр управління ефективністю виробництва для проведення постійної цілеспрямованої роботи з пошуку резервів підвищення ефективності виробництва та поліпшення фінансового стану підприємства. Надалі в його структурі з'явився механічний завод, який виготовляє необхідні для ремонту обладнання деталі, модернізується та навіть виготовляється нове нестандартне обладнання. Швейне виробництво перетворилось у об'єднання, у складі якого працює дільниця автоматичних швейних ліній, на якій виготовляється більше 50 моделей. У вишивальному цеху працюють автомати з Японії, Германії, Китаю, Італії. Подальші зміни стосувались введення в дію в усіх виробничих підрозділах центрів оперативного планування (ЦОП), Основними завданнями центрів є: синхронізація всіх робіт, впровадження програми "Світлофор", яка забезпечить зменшення ризиків невиконання планів поставок завдяки здійсненню коригуючи дій на основі достовірної інформації, подачу на склади продукції за дві доби до терміну відвантаження.

Відтак, запорукою розробки та впровадження будь-яких інновацій є інноваційне мислення керівництва та інновативне управління.

Питання підвищення рівня оплати праці вирішуються переважно на державному рівні за рахунок підвищення мінімальної заробітної плати, забезпечення нею хоча б прожиткового мінімуму. Але розв'язання цієї проблеми лише на законодавчому рівні та за рахунок коштів держави неможливе. Дуже багато залежить від стратегії і тактики оплати праці на кожному підприємстві.

У світовій практиці оплата праці може досягати 70% витрат на виробництво продукції, а низьким рівнем вважається 10-15 % [13, с.102].

В Україні питома витрат на оплату праці в промисловому виробництві у 2011 році становила 8,1%. При цьому більше 20% досягала оплата праці у добувній та легкій промисловості, у машинобудуванні 12,9%, при виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів 6,0%, при виробництві коксу – лише 2,4% [2, с.108-109].

Висновки. На результати соціально-економічного розвитку країни та її конкурентоспроможність суттєво впливає конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, особливо промислових підприємств. Саме вони створюють певні товари, генерують прибутки, впливають на рівень

доходів працівників, ефективність використання робочої сили та природних ресурсів. У зв'язку з цим поряд з інституційними перетвореннями владі треба звернути особливу увагу на стимулювання підприємств підвищувати конкурентоспроможність товарів до рівня, який дозволить конкурувати на світових ринках, впроваджувати технологічні та управлінські інновації.

Варто враховувати, що керівники підприємств можуть створювати сприятливі умови для саморозвитку усіх категорій працівників завдяки використанню розвивального управління. Тому бажано також стимулювати впровадження управління за результатами, формувати корпоративну культуру, яка сприятиме інноваційному розвитку, відповідальності перед суспільством.

Саме підприємства можуть зробити суттєвий внесок у підвищення життєвого рівня населення. Для цього на регіональному рівні бажано узгоджувати з підприємствами рівень мінімальної заробітної плати вище ніж законодавчо обумовлений, щоб досягти бажаного збільшення середньої заробітної плати в регіоні. Безперечно, дії підприємців щодо виведення заробітної плати з тіні, підвищення її рівня мають бути мотивовані регіональною владою.

Оскільки підприємства є основними забруднювачами оточуючого середовища, що негативно впливає на тривалість життя населення відповідної території, привабливість її для туризму та відпочинку, необхідно в кожному регіоні розробити систему стимулів для використання підприємствами екологічно безпечних технологій.

Література

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця.-К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
2. Статистичний щорічник України за 2011 рік /За ред..О.Г.Осауленка.-К.:ТОВ"Август-Трейд", 2012. – 559 с.
3. Миколайчук М.М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації/ М.М.Миколайчук- Київ: «К.І.С.». – 2009. – 228 с.
4. Миколайчук М.М.Фінансово-економічний механізм забезпечення стійкого збалансованого розвитку регіонів: монографія / М.М.Миколайчук; за наук.ред.І.В.Розпутенка. – К.:НАДУ, – 2010. – 308 с.

5. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 638 с.
6. Статистичний збірник „Регіони України”.2010.-Ч.І /за ред.. О.Г.Осауленка.-К.: [б. в], 2010. – 368 с.
7. Куценко В.ІФ.Україна в лабіринті соціальних проблем: шляхи їх розв’язання // Регіональна економіка. – 2000. – №4. – С. 16-26.
8. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб. /В.С.Васильченко, А.М.Гриненко, О.А.Грیشнова, Л.П.Керб. – К. КНЕУ, 2005. – 403 с.
9. Промислова екологія: Навч. посіб./ С.О.Апостолук, В.С.Джигирей, А.С.Апостолук та ін. – К. Знання, 2005. – 474 с.
10. Кизим Н.А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС: Монография. / Н.А.Кизим, В.М.Горбатов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. –164 с.
11. Хамініч С.Ю. Конкурентоспроможність національної економіки: особливості, пріоритети та проблеми / С.Ю.Хамініч // Актуальні Проблеми економіки. – 2007. – №4. – С. 20-26.
12. Миколайчук Н.С.Роль інновацій у забезпеченні розвитку підприємств текстильної промисловості / Н.С.Миколайчук, Стовба Т.А., Глинська А.Є. // Вісник Хмельницького національного університету – №3, 2008, том 1, С 163-167.
13. Хендерсон Р.Компенсационный менеджмент/ Пер. с англ. Под ред. Н.А.Горелова. – 8-е изд. – СПб.:Питер, – 2004. – 880 с.
14. Теорія і практика маркетингу в Україні: Монографія / А.Ф.Павленко, А.В.Войчак, В.Я.Кардаш, В.П.Пилипчук та ін.; За нак. ред.. д-ра екон. наук, проф.,акад. АПН України А.Ф.Павленка. – К. КНЕУ, – 2005. – 584 с.

Abstract

Mykolaichuk M.M., Mykolaichuk N.S

Economic aspects of transition to sustainable development of Ukrainian Black Sea region

Factors of sustainable development, problems for providing of sustainable development in Ukrainian Black Sea region, influence of enterprises on separate constituents of sustainable development of territory are analyzed in article.